

Csáky Zoltán

Személyiségek szerepe az erdélyi magyar közéletben

Makkai Sándor, Márton Áron, Tőkés László – két református, és egy katolikus egyházfő életútjának a vázlatos bemutatása jelen írásom tárgya. Három erdélyi püspök tanúságtétele, példázatos hűsége szülőföldjéhez, népéhez.

A huszadik századi magyar és kelet-európai sorskérdések avatott kutatója, Németh László író 1935. augusztusában-szeptemberében negyedmagával hivatalos küldöttség tagjaként – Boldizsár Iván, Keresztúry Dezső és Szabó Zoltán társaságában – egy dunai gőzhajó fedélzetén lép román felségterületre Orsovánál és Szörénytoronynál (Turnu-Severin), Gyurgyevóig (a mai Giurgiu) hajózik, majd onnan kíséretével vonattal érkezik Bukarestbe. A román főváros szellemi életének, fontosabb kulturális és tudományos intézményeinek a megismerése után lerándul Dobrudzsába, megtekinti Konstancát és Eforie Sudot. Viszonylag alapos regáti „akklimatizáció” után utazza be aztán Erdély fontosabb városait, keresi fel történelmi nevezetességeit. Németh útirajza, amelyet a szakirodalom egyébként életműve egyik legjobb darabjának tart, óriási vitát kavart, és az elismerő vélemények mellett nem kevés megütközést keltett

Erdélyben és Magyarországon egyaránt.

Tanulmányában számos tapasztalatot felhalmozva, igen eredeti következtetésekre jutva vetett számot az akkor immár másfél évtizede a kisebbségi létforma méltatlan körülményei közé kényszerített erdélyi magyarság helyzetével és tennivalóival. Erdély iránti elkötelezettsége vitathatatlan volt, azt is jól tudta, hogy az első világháborút megelőző korszak magyar közéletét milyen súlyos felelősség terheli az országrész történelmi sorsának megváltozása miatt.

„Iszonyú elgondolni – írja –, hogy a magyarság ezt a földet elvesztette. Mialatt Erdélyt jártam, egyre jobban kivilágosodott, hogy az elvesztett Erdély nem csak terület. Erdély vizsga volt, s az, hogy nem tudtuk megtartani: levizsgázás, mert Erdélyt nem úgy vették el tőlünk. Mi nem fejeztük be a meghódítását, s mi eresztettük ki a kezünkől. Erdély akkor veszett el, amikor a magyarsága problematikusává vált.”

Útirajzában bizalommal és a vitathatatlan eredmények elismerésével vetett számot az erdélyi magyarság életével, boldog empátiával vegyült el egy szé-

kelyföldi kisváros vagy egy kalotaszegi falu közösségi életben, ugyanakkor igen kritikusan beszélt arról a felelősségről, amely az erdélyi magyar közélet vezetőit terhelte az ott élő magyarság fokozatos térvesztése miatt. Leginkább pedig azt kifogásolta, hogy az erdélyi magyar vezetők (talán az irodalmi élet vezető egyéniségein kívül) szinte teljes mértékben a magyarországi társadalmi és politikai viszonyoknak és irányzatoknak rendelték alá a maguk gondolkodását és tevékenységét.

„Forogtam ide, forogtam oda – írja –, s mindenki valami hazulról ismert dobozból dugta felém a csőrét: ez a bethleni kalitkából, az a liberális ketréből, ez a neokatolicizmus reverendazsinórjából, ez a kálvinista vaskalap alól, a marxisták pedig az ismert eszperantót gagyogták: harminckét szóból áll, s minden emberi, faji, társadalmi kérdést tisztít és vasal. Az újságok csúcán pedig ott ül egy úr, aki nem ért az újságokhoz, nem ért az íráshoz, de tudja, mit akarnak azok, akik őt odadelegálták. S mindenki egy ilyen delegátusnak a zsoldjában áll: írhat, de a sor gondosan meg van léniazva.”

Nem ismerős az egész képlet?

Az erdélyi magyar városok közül az egykori székely főváros, Marosvásárhely ragadta meg a képzeletét: „Ha valamiképp lehetségessé válna, hogy hátralevő életem Erdélyben töltsém, Marosvásárhelyt választanám ki székhelyül, a Teleki tékából csinálnék magamnak koporsót. Ez az a könyvtár, melyben Teleki Sámuel vendége, Kazinczy összerázkódtaték’ az álmélkodástól, s a könyvlopást szép tolvajlásnak nevezte.”

S ha nem is vált az író hátralevő életének székhelyévé a marospar-

ti nagyváros, Németh még egyszer, 1970 tavaszán ellátogatott ide, meghívott vendégként volt jelen *A két Bolyai* című drámájának bemutatóján, Tompa Miklós rendezésében. Írott nagyinterjú nem készült a jeles szerzővel, de a szecessziós Kultúrpalota Tükör-termében elkészült csoportos fotó után, melynek tanúsága szerint Sütő András és báró Kemény János társaságában láthatjuk Németh Lászlót – jómagam mint a helyi lap ifjúsági rovatának szerkesztője rövid szóra bírtam a Mestert. Mit üzen a mai fiataloknak? – tettem fel a nem túl eredeti kérdést. „Utazzanak, és lássanak világot, utazzanak nyitott szemmel. Alkossanak, valósítsák meg önmagukat” – mondta, és szelíd mosollyal biccentett.

Ami az *Égető Eszter*, az *Iszony*, a *Gyász* és a többi remekmű írójának Marosvásárhely, az nekem egy sokat szenvedett dél-erdélyi kisváros, Nagyenyed, mely az Erdélyi Fejedelemség idején jelentős kereskedőváros és több Országgyűlés színhelye volt. Kulturális szerepe akkor nőtt meg, amikor 1662-ben Gyulafehérvárról ideköltözött az akkori legjelentősebb erdélyi oktatási intézmény, a híres kollégium. A nagytekintélyű református iskolában a kor legjobb tanáraitól, köztük a magyar pedagógia egyik atyjától, Apáczai Csere Jánostól, vagy az első magyar orvosi témájú könyv írójától, Pápai Páriz Ferencről tanulhattak a diákok, akik közül sok tehetséges, de szegény származású fiatal ösztöndíjjal támogattak a fejedelmek. Az enyedi kollégium diákja volt Kőrösi Csoma Sándor, Barabás Miklós festőművész, Bolyai Farkas matematikus, Áprily Lajos költő és Sütő András író. Nagyenyed szülöttje és a helyi refor-

mátus kollégiumban kezdte tanulmányait a két világháború közötti magyar művelődéstörténet megkerülhetetlen egyénisége, Makkai Sándor.

Makkai Sándor

Szószerk, püspöki tisz, professzori katedra, író toll vagy élő szó, mind a nemzetnevelés eszközei voltak életében, hogy életre szóló küldetését teljesítse népe és egyháza iránt, s végezze a magyarság lelki-szellemi táplálását.

A székely eredetű Makkai család a maroszeiki Galambodról került Nagyenyedre Makkai Sándor apja, Makkai Domokos révén, aki két évi peregrináció után 1869-ben hazatérve gimnáziumi tanár lett az enyedi református kollégiumban. A népes családban Sándor volt a legifjabb gyerek. 1890. május 12-én született Enyeden. Tanulmányait a kollégium gyakorló elemi iskolájában kezdte, majd apja halála után a Kolozsvári Református Kollégiumban folytatta. Végül a sepsiszentgyörgyi Mikó Kollégiumban érettségizett és a kolozsvári Református Teológiára jelentkezett, de párhuzamosan a Ferenc József Tudományegyetem bölcsészeti karán is tanult. Indíttatása kettős. Egyrészt a Kovásznán töltött vakációk alatt megízlelte a prédikálás örömét, másrészt a költői elmélyülés szempontja vezette az egyetemre, hogy költői képzelete megtermékenyüljön a teológiai és bölcsészeti tudományok megismerése közben.

Makkai Sándor a legértékesebb hatásokat Nagy Károly, Ravasz László és Bartók György professzoroktól kapta. Makkai jeles tanuló volt, első diák, s mint ilyen két alkalommal volt az ifjúság szónokája a teológus élet jeles

napjain. Lelkipásztori pályafutásának állomásai Nagyenyed, Kolozsvár, majd a mezőségi Vajdakamarás. Az ezer lelkes, többségében református lakosságú mezőségi faluban két évet töltött a dombok között elzárta, a legnehezebb háborús időkben – a szegénységet, sőt a nyomort is megízlelte. A nehéz körülmények ellenére 1914 őszétől 1917 júniusáig hol vonaton, hol szekéren rendszeresen járt be a kolozsvári teológiára előadásokat tartani. Lelkipásztori munkája közben intenzíven készült teológia magántanári vizsgára, amit 1917 májusában egyszerre tett le rendszeres és gyakorlati teológiából. A kolozsvári teológián 1918 szeptemberében *A mi fakultásunk* címmel tartotta meg székfoglaló előadását.

1918 karácsonya az őszirózsás forradalom és a román megszállás után tragikus fordulatot hozott: Erdély Románia része lett. Erdély Trianon utáni állapota trauma volt politikailag, társadalmilag, gazdaságilag. Megdermedt a kulturális és az egyházi élet is. Makkai is nehezen dolgozta fel ezt az új helyzetet, a tanulásba menekült. A magyar egyesületek, kulturális intézmények megszűntetésével, működésük korlátozásával a Teológiai Fakultás lett Kolozsvár és Erdély szellemi életének egyik központja. Makkai tevékeny részt vállalt a kialakuló erdélyi magyar irodalom megteremtésében is. Gyermekkori barátjának, Reményik Sándornak a felkérésére segítette a kibontakozást. Így került előbb munká-, majd egyre inkább baráti kapcsolatba Áprily Lajossal, Bánffy Miklóssal és Kuncz Aladárral. De nemcsak az irodalmi életben hallatta hangját, hanem az egyházban is. Átlátta az Erdélyi Református Egyház nehéz helyzetét.

Egyházmentő gondolatait először Tavasz Sándorral osztotta meg, majd Csíky István marosvécsi lelkész bevonásával baráti szövetségre hívják az erdélyi református lelképásztorokat. A betegeskedő Nagy Károly püspök 1926 februárjában meghal. Makkaira marad az egyházkerület tényleges vezetése. Az egyetlen igazi püspökjelölt is ő volt. Ekkor mindössze 36 éves.

Az 1926. április 17-én megtartott egyházkerületi közgyűlés teljes egyhangúsággal megválasztotta Makkai Sándort az erdélyi reformátusok püspökévé. Programbeszédében régen felismert tételből indult ki: az egyháznak valóban egyházzá kell lennie ahhoz, hogy feladatait betöltse. A kijelölt úton minden vonalon lépéseket tett. Megbízta Debreczeni László építészgrafikust, hogy mérje fel és örökítse meg rajzban az egyházi műemlékeket. Irodalmi munkássága is éppen püspöki szolgálata alatt teljesedett ki, és művei erőteljesen szolgálták az erdélyi magyar öntudat kialakulását: *Magyar fa sorsa* (1927), *A mi utunk* (1929), *Magunk revíziója* (1931), *Sárga vihar* (1934).

De az 1930-as évek egyre több terhet róttak Makkai püspök vállára. Az egyházi munka minden frontján meginduló ébredést rengeteg nehézség, korlát, fal, pénzügyi csapás vette körül. Kikezdte egészségét a lelki és a fizikai fáradtság. 1936. február 1-jétől május 1-jéig szabadságot kért az igazgatótanácstól. Mivel öt hónap pihenés után sem lett gyökeres változás állapotában, ezért 1936. május 15-én püspöki tisztségéről lemondott. A hír fogadtatása Makkai lemondásáról és Magyarországra történő áttelepedéséről széles skálán mozgott. A helyeslés-

től a rejtélyen át az árulásig megtalálható volt minden a cikkek áradatában. Az utókor kíváncsisága önéletrajzából sem nyer kielégítést. Részletek, tények helyett csak ennyit találni: „Lassanként halmozódott fel lelkemben a kisebbségi kategóriának tarthatatlanságát, lehetlenségét, a nemzeti és emberi méltósággal összeegyeztethetetlen voltát éreztető tapasztalások betegítő mérge is.” Debrecenben hamar otthonra talált. Segítették ebben a régi barátok, Révész Imre és Varga Zsigmond. Szépirodalmi munkássága is fellendült. Ekkor született a *Magyarok csillag*, az *Örök Erdély*, a *Mi Ernyeiek*. Ezek témái nem a napi kérdésekkel foglalkoztak, hanem az örök magyar és egyben örök ember felé fordultak. A *Láthatár* folyóirat 1937. tavaszi számában jelent meg *Nem lehet* című írása, amelyben a kisebbségi lét problémáival kapcsolatban emelte fel a szavát. Erdélyben és Magyarországon is nagy port vertek fel gondolatai. 1937. február 7-én megkapta kora legmagasabb magyar tudományos irodalmi és művészeti kitüntetését, az 1930-ban alapított Corvin-koszorút. *Magyar nevelés, magyar műveltség* címmel 1937-ben megjelent könyvében arról tett hitet, hogy lehetséges kialakítani egy autonóm magyar szellemiséget, amelynek helye van az összeurópai kultúrában. A *Tudománnyal és fegyverrel* című, 1939-ben megjelent könyve a felerősödő faszizmus idején született abból a felismerésből, hogy Magyarországot „mindenfelől idegen szellemiségek és létérdekek fenyegetik, hogy életterük-ké, eszközükké, szolgáljukká tehessék. Éppen ezért nem ismerhetünk életbevigóbb és sürgetőbb kötelességet magunkra nézve, mint a magyar szellemi egység megteremtését, mely a

magyar öfenntartó, önvédő egység alapja is.” A helyes felismerés ellenére a mű akarva-akaratlanul, szerencsétlenül kapcsolódott a magyar belpolitikai eseményekhez. Kritikusai szerint ennél a műnél Makkai a próféataságot felcserélte a diplomáciával.

De e könyve miatt nem múltak el Makkai Sándor számára az embert próbáló idők, a második világháború végén, 1945 májusában előzetes letartóztatásba helyezték, és a Debreceni Népbíróság háborús bűntett és néppellenes bűntett vádjával vádat emelt ellene. A kor tudományos és irodalmi életének jelesei, Bibó István, Erdei Ferenc, Tamási Áron, Juhász Géza, Ravasz László demonstratív kiállításának köszönhetően a tárgyalásra a vádat ejtették. Makkai Sándor csendesen, mindenki számára váratlanul, 1951. július 19-én elhunyt.

„Ha bennünk és utánunk jövőben, adná Isten, végre egybeolvadna a mélymagyarság az erős felelősségérzettel és európai látókörrrel – az az előttünk járó Reményik Sándor, Kós Károly, Makkai Sándor és mások munkássága és személyes ráhatása nélkül nehezen tudtuk volna elérni” – írja Ligeti Ernő a *Hitel* 1936-os első számában. „Reményiktől a helytállás parancsát kaptuk, Kós Károly tanított meg szeretni és legszebbnek látni Erdélyt, Makkai Sándor mutatta meg legmélyebben valónkat.”

Márton Áron

Az Olt folyó völgyében, a Keleti-Kárpátok árnyékában meghúzódó székely falu, Csíkszentdomokos plébánosa, Lukács Vilmos 1911. július 11-én keletkezett levelében a következő ajánlással fordul a gyulafehérvári katolikus

gimnázium igazgatójához: „Márton Áron híve egy jámbor székely család gyermeke, akit az édesatyja az én kéresemre és támogatásomra kezdett taníttatni. Az Atya józan életű munkás ember, s abból tartja el családját. A fiú igen jó viseletű és szerény gyermek, akit bárhová és mindig lehet ajánlani.”

A falu plébánosának ajánlása meghallgatásra talált, és az 1896. augusztus 28-án született Márton Áron a gyulafehérvári római katolikus főgimnáziumban érettségit tett 1915. június 12-én. Három nappal később, június 15-én katonai szolgálatra kapott behívót. Végigharcolta a háborút az osztrák–magyar monarchia közös hadseregében, majd részt vett a Székely Hadosztály honvédő harcaiban is. Katonai szolgálata idején négyszer sebesült meg. A háború után a gyulafehérvári papnevelőben tanult, 1924. július 6-án szentelte pappá Majláth Gusztáv Károly megyés püspök.

Márton Áron lelkipásztorként szolgált a Székelyföldön, az erdélyi magyarság szellemi, politikai centrumainak számító polgárosultabb nagyvárosokban – Marosvásárhely, Kolozsvár –, továbbá szórványvidéken is. Az itteni gyülekezetek és az egyházi tanintézmények közösségi köreiben végzett pasztoráció más és más természetű kihívások elé állította. Közismert, hogy Erdély legnagyobb katolikus egyházközsége, a kolozsvári Szent Mihály Plébánia katasztrofális pénzügyi helyzetben volt, amikor Márton Áron vikáriusként az élére került, így a gazdasági ügyekben való jártasságát jelzi, hogy részben perek sorozatán keresztül, részben az adósságok felszámolása révén stabilizálta az egyházközség gazdálkodását. Végül, de nem

utolsó sorban a hitoktatói, pedagógiai tevékenysége és népnevelői missziója révén rendkívüli hatást gyakorolt a felnövekvő generációk tudatára.

1938 szeptemberében a Szentszék apostoli kormányzóként megbízta a Gyulafehérvári Egyházmegye vezetésével, december 24-én XI. Piusz pápa gyulafehérvári megyés püspökké nevezte ki. Az időszak nacionalista légkörében egy székely pap kinevezése jelentős sikernek számított. 1939. február 12-én a Szent Mihály-templomban szentelték püspökké. Püspöki jelmondatát – Non recuso labore, azaz nem riadok vissza a munkától – Tours-i Szent Mártontól választotta. Az 1940. augusztus 30-i második bécsi döntés után az egyházmegye kettészakadt, a Székelyfölddel annak népesebb része visszakerült Magyarországhoz, Márton Áron azonban Dél-Erdélyben, a román fennhatóság alatt maradó híveivel vállalta a sorsközösséget. Nem hagyta el püspöki székét. Ebben az időszakban – politikai értelemben is – a teljes megsemmisítés veszélyével fenyegetett dél-erdélyi magyarság legmeghatározóbb vezetőjévé emelkedett. 1944. május 18-án a kolozsvári Szent Mihály-templomban elmondott beszéde miatt, amelyben elítélte az észak-erdélyi zsidók deportálását, halála után, 1999-ben odaítélték neki a jeruzsálemi Jad Vasem Intézet Népek Igaza kitüntetését.

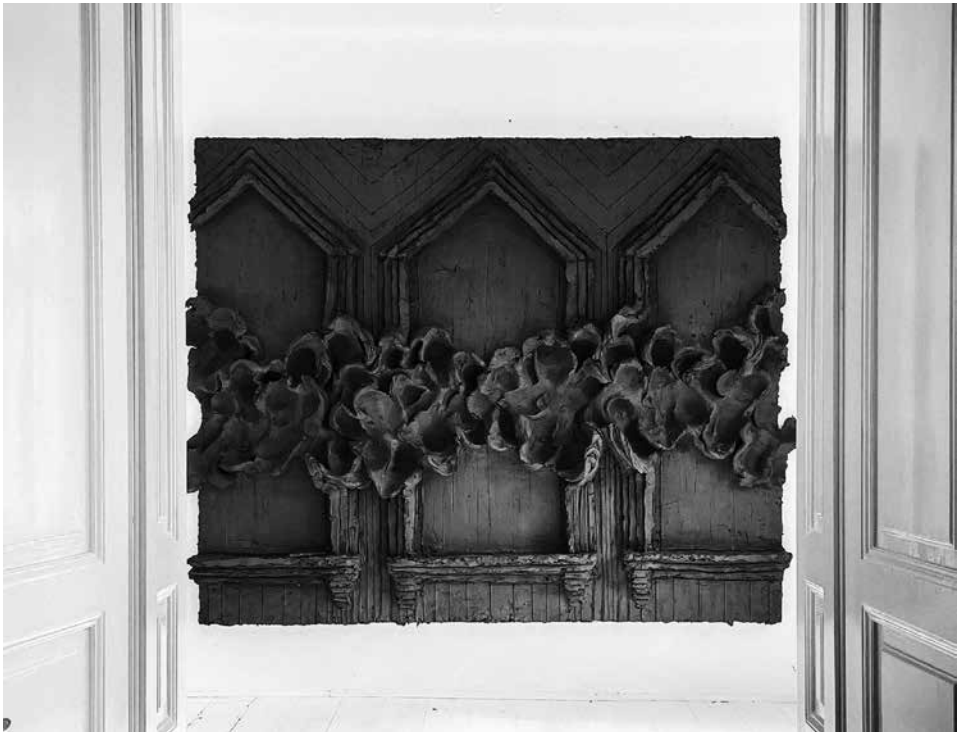
Márton Áron a második világháború után szembeszállt a román kommunista rezsim egyházakat elnyomó politikájával, a kommunista hatalom és a rendszer egyik legkérlelhetlenebb ellenfeleként tartották őt számon. Mint az ma már ismert, ő volt az a román állampolgár, akiről a Securitate

Archívumát Tanulmányozó Országos Tanács (CNSAS) a legnagyobb mennyiségű anyaggal rendelkezik, 236 csak a megfigyelési dossziék száma, ezek összesen körülbelül 80 ezer oldalnyi iratot foglalnak magukban.

1948 júliusában a román kormány egyoldalúan felmondta a Vatikánnal kötött konkordátumot, amire Márton Áron a püspöki kar nevében tiltakozó levelet írt Petru Groza miniszterelnöknek. Erélyesen, de sikertelenül tiltakozott az egyházi iskolák államosítása és a görögkatolikus egyház betiltása ellen. Körlevélben szólította fel a katolikus papokat, hogy a görögkatolikusokat előzékeny szeretettel a legmesszebbre nőtt vallási támogatásban részesítsék.

1949 májusában a román kormánnyal folytatott sikertelen tárgyalások után bérmakörútra indult a Székelyföldre és Gyimesbe. A hatalom ellenséges sajtókampánnyal igyekezett távol tartani az embereket. Márton Áron a Gyimesből fehér lovon, embergyűrűvel vonult be a június 4-i utolsó (1990-ig) csíksomlyói búcsúra, amit az állami hatóság lefilmezett. Az állami szervek tervbe vették letartóztatását Székelyudvarhely és Segesvár között, de a sofőrje mezei és hegyei utakon hazavitte őt Gyulafehérvárra.

1949 júniusában Bukarestbe rendelték a katolikus egyház státútumáról szóló tárgyalásra. Útközben a titkosrendőrök elrabolták. A bukaresti katonai bíróság előtt 1951-ben lefolyt tárgyaláson 15 év fegyházbüntetésre ítélték. Elítélésének valódi oka az állam számára egyoldalúan kedvező, a katolikus egyház működését korlátozó szabályzat kikényszerítése volt. Előbb a nagyenyedi, majd a máramarosszigeti börtönben tartották fogva, ahol közös

cellába került Alexandru Todea görögkatolikus püspökkel, akivel kitűnő kapcsolatban maradtak a szabadulásuk után is. Az unitus püspök tanúságtétele szerint a szeretet gyakorlásában soha nem tudta megelőzni katolikus rabtársát. Ezért tisztelte személyében a nagy embert, a kiemelkedő papot.

Márton Áront 25 éves papi jubileumára XII. Piusz pápa címzetes érsekké nevezte ki, de a körülményeket tekintve észszerűbbnek tartották, hogy azt se Gyulafehérvárott, se másutt ne tegyék közzé. Helyzete idővel valamelyest javult. Petru Groza miniszterelnök pozíciójának erősödésével közbe tudott járni, hogy enyhítsenek a püspök börtönkörülményein. Átvitték Bukarestbe, a belügyminisztérium börtönében vizsgálta imakönyvét, s emellett vallási és spirituális igényeit is jobban ki tudta elégíteni. Aztán 1955. március 25-én a genfi konferencia alatt szabadlára helyezték.

Márton Áron a szabadulást csak úgy volt hajlandó elfogadni, ha nem kötik feltételekhez. A kompromisszum nem az egyház nyelvezete. Ha ezt Márton Áron megkötötte volna, akkor az állam rákényszeríti az egyházat, hogy a politikum nyelvét használja. A lehallgatási jegyzőkönyvekből kiderült, hogy Márton Áron rájött, nem kell kettős nyelvet használnia. Ekkor vált teljesen szabaddá, hogy csak a radikális evangéliumot hirdethesse. Újrakezdte pasztorációs tevékenységét is, prédikált, látogatta a plébániákat, bérmakörutakat szervezett. Ezek ünneplésszámba mentek. A hatalmas lelkesedés nyomán valóságos diadalutak voltak, ami kiváltozza a hatalom nemtetszését.

1956 májusában bérmakörútjának állomása Marosvásárhely. A vá-

ros 10-es számú általános iskolájának 25 diákjával együtt jómagam is részesültem a bérmálás szentségében. Emlékszem, torjai származású, katolikus vallású édesapám szedett össze bennünket, az iskola udvarán focizó diákokat, és terelt be a bérmálás előtti hittanórákra. Édesanyám készítette elő és vasalta ki a fehér ingemet. A plébánia orgonavirágokkal teli udvarán álltunk sorba, és jött-hajolt felénk Márton Áron. Bozontos ősz szemöldökére és hatalmas püspöki süvegére emlékszem. Íróasztalom fiókja mélyén őrzöm a megsárgult kis kártyát, mely tanúsítja, hogy Márton Áron püspök a bérmálás szentségében részesített Marosvásárhelyen 1956. május 27-én. Bérmamevem István, bérmaszülőm Csáky István.

Mivel Márton Áron magatartását továbbra is a bebörtönzése előtt vallott elvei határozták meg, 1957 őszén elrendelték házi őrizetét, melyet többször meghosszabbítottak. Palotafogsága végül tíz évig tartott, csak 1967 szeptemberében hagyhatta el először püspöki rezidenciáját. Franz König bécsi bíboros közbenjárásának köszönhetően teljes szabadságát csak azután kapta vissza, hogy 1968 elején Ion Gheorghe Maurer miniszterelnök látogatást tett a pápánál, így Márton Áron 1969-ben eljutott Rómába is, ahol találkozott VI. Pál pápával is. A Vatikánból hazajövet ismét elkezdte diadalmas bérmautjait, melyeket 1974-ig folytatott. Annak ellenére, hogy szabadon járhatott-kelhetett, hívei a bérmautak alatt aggodalommal kísérték, nem bíztak az állami szervek őszinteségében. Jó példa erre az 1969-i felcsiki bérmaut, ahol spontán testőrgárdákat szerveztek védelmére.

Márton Áron sem mint pap, még kevésbé mint püspök nem elégedett meg a kizárólagos pasztorális vagy hivatali tevékenységgel. Írásaival is tanított, a korai és a későbbi munkáiban is többször megjelent a népművelés életre szóló feladata. Úgy látta, hogy a nép létének záloga – szegénysége ellenére is – műveltsége. Ez a feladat pedig különös felelősséget ró a templomra és az iskolára. „Vallom, hogy sem a templom, sem az iskola önmagában nem elég. Sem a pap, sem a tanító nem tette meg kötelességét, ha az iskola, illetve a templom falai között marad” – írta az *Erdélyi Iskola* 1935-ös számába.

Erdély nagy püspökével, aki 11 éves koromban a bérmálás szentségében részesített, volt egy személyes találkoztóm is. Történt, hogy az 1960-as évek végén a mepezsdült romániai magyar közéletben nemcsak lapok, újságok, kiadók jöttek létre, de 1969-ben megszületett a bukaresti televízió magyar nyelvű adása is. A Bodor Pál által vezetett szerkesztőség műsorainak tartalmával rövid idő alatt az erdélyi magyarság legfontosabb művelődési, közéleti fórumává vált. Csép Sándor kollégám, aki protestáns teológiát is végzett, szorgalmazta Bodornál, hogy velem együtt kamerák előtt próbáljuk szóra bírni Márton Áront. A püspök bele is egyezett a személyes találkozásba, de filmezés, kamera nélkül. Így történt, hogy 1973 őszén a gyulafehérvári püspöki palota kertjében egy kispap jelenlétében negyedórás beszélgetést folytathattunk Márton Áronnal. Az egészsége iránt érdeklődtünk, hiszen láthatóan nagyon megviselték a fájdalmas börtönévek. De ő ezt elhárította, mint ahogy nem nagyon beszélt senkinek – feljegyzést sem hagyott hátra

a börtönévekről. Viszont hosszadalmasan kifaggatott bennünket munkáinkról, a műsorok tartalmáról, irányáról. Elmondta, újságot nem olvas, tévét sem néz, s a rádióban is csak a BBC magyar adását hallgatja. Felhívta a figyelmünket a családi érzés és a családias nevelés fontosságára, a honismeret gyökérfő erejére. Örömmel hallotta, hogy a Magyar Adás déli hírműsora előtt valamelyik erdélyi magyar település harangjátékát játsszuk be. Elmondta, hogy palotafogsága idején nem érték ugyan nyílt támadások, de több alkalommal is zavarták nyugalmát. A kert orgonabokrai közé lehallgatókészüléket rejtettek el, házőrző kutyáit rendszeresen megmérgezték. Az is előfordult, amikor a parkban hosszasan időzött, rálöttek – a golyó szerencsére nem talált. A negyedórás beszélgetésnek a székesegyház vecsernyére szólító harangja vetett véget.

Márton Áron püspöki működésének 42. évében, 1980 áprilisában II. János Pál pápa felmentette az egyházmegye kormányzása alól – ezt az idős főpap egészségi állapotára való tekintettel akkor már harmadszor kérte. Abban az esztendőben, szeptember 29-én életének 85. évében hunyt el. Temetésén több tízezren gyűltek össze a gyulafehérvári székesegyházban. Karizmájának titka minden bizonnyal abban a szorongatott kisebbségi lét-helyzetben rejlik, melyben az erdélyi magyarság él immár Trianon óta.

Tőkés László

A helyszín Marosvásárhely közepkorban épült református vártemploma, melyben 1571-ben megerősítették a tordai országgyűlésen már korábban

meghirdetett vallási toleranciát. A hely jelentőségét jelzi az is, hogy összesen 38 alkalommal tartottak itt országgyűlést, többek között itt választották erdélyi fejedelemmé II. Rákóczi Ferencet 1707-ben. 1990 januárjában vagyunk. A zsúfolásig megtelt Isten házában a szószéken Tőkés László, aki a romániai '89-es decemberi forradalom győzelmét követően a szilágysági Menyőből először lépett nyilvánosságra hívei előtt. A szószék alatt, a szószék alsó lépcsőjén lábhoz tett fegyverrel román katona állt vigyázban. A beszéd elhangzását követően a gótikus templom boltívei alatt összezsúfolódott gyülekezet sora között Tőkés kilép a vártemplom kapuján, óriási tapsvihar fogadja. Jómagam a Magyar Televízió stábjából kilépve eléje tartom a mikrofont: „Tőkés László, milyen érzés ezt a hatalmas rokonszenvet látni?” „Az elmúlt válságos napokban, hetekben mindig is éreztem a hívek felém áradó rokonszenvét, szeretetét, támogatását. Ez adott erőt. Nincsen olyan helyzet, melyben ne lehetne tenni valamit. Még inkább igaz ez hitem értelmében, hiszen Istennél és Istennel minden lehetséges” – válaszolta. „Isten áldja magukat” – mondta, és a román katona szoros kíséretében az őt szállító autó felé indult.

A romániai forradalom hőse az idén 72 éves. Háromszor választották meg a Királyhágó Református Egyházkerület püspökévé. 12 éven át európai parlamenti képviselő volt, eleinte az RMDSZ tiszteletbeli elnöke, bírálta és bírálja a szövetséget a román

kormányval folytatott kollaboráns politikája miatt. Megalapította a Partiumi Keresztény Egyetemet. Kérlelhetetlen, következetes, radikális szókimondó kiállás jellemezte, jellemzi politikai pályafutását. Szerencsésnek mondhatom magam, hogy a Duna Televízióban több interjú, beszélgetést is készíthettem az egyházi emberrel, a püspökkel. Emlékezetesek maradtak számomra a *Hagymakupolás honfoglalás* című nagyhatású dokumentumfilmem bevezetőjébe mondott szavai: „A XX. század eleje óta a román nacionalizmus számára a legnagyobb kihívást az erdélyi magyarság és azon belül is a közel 800 ezres lelkes székelység elrománosítása jelenti. A térhódítást azal kezdték, hogy az első világháborút követően telepötyögtették az erdélyi falvakat, városokat, hagymakupolás, bizánci stílusú templomokkal, majd ortodox híveket telepítettek a frissen emelt templomok mellé. Majd megnövekedett az ortodox egyház szerepe és súlya a Ceaușescu-diktatúrában. A kilencvenes évek elején pedig körbebástyázták a Székelyföldet a Gyimesektől Marosvásárhelyig ortodox templomokkal” – hangzott el a 2001-ben bemutatott filmben. Az ortodox bumm azóta is folytatódik.

Makkai Sándor, Márton Áron, Tőkés László – két református és egy katolikus egyházfő életútjának a vázlatos bemutatása volt jelen írásom tárgya. Három erdélyi püspök tanúságtétele, hűsége szülőföldjéért, népéért.

Gödöllő, 2024. július